

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
"ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ"

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

КУДІНОВ СЕРГІЙ СЕРГІЙОВИЧ
РИЖОВ ІГОР МИКОЛАЙОВИЧ
РОМАНОВ МИКОЛА СТЕПАНОВИЧ

ОСНОВИ ТЕРОРОЛОГІЇ

Навчальний посібник

ОСТРОГ

Видавництво Національного університету "Острозька академія"

2021

УДК 351.746.1+355.404.52(477)
ББК 67.9(4Укр)401.212
К 69

*Рекомендовано до друку вченою радою
Національного університету "Острозька академія"
(протокол № 4 від 30 листопада 2020 р.)*

Рецензенти:

Борис Леонов, доктор юридичних наук, професор
Володимир Ліпкан, доктор юридичних наук, професор
Вячеслав Ємельянов, доктор юридичних наук, професор

Кудінов С. С., Рижов І. М., Романов М. С.

К 69 Основи терорології: навчальний посібник. Вид.
2-ге доп. Острог: Видавництво Національного універ-
ситету "Острозька академія", 2021. 230 с.

ISBN 978-617-7328-76-5

DOI 10.25264/978-617-7328-76-5/2

У посібнику досліджено теоретичні проблеми фор-
мування теророгенності соціальних систем і базові
концепти антитерористичної безпеки.

Призначено для суб'єктів боротьби з тероризмом,
правоохоронних та інших органів державної влади,
закладів освіти.

Друкується в авторській редакції.

Навчальний посібник підготовлений

у рамках виконання міжнародного проєкту

**ЄС «WARN – Академічна протидія гібридним загрозам
(610133-EPP-1-2019-1-FI-EPPKA2-SVNE-JP)»**

УДК 351.746.1+355.404.52(477)
ББК 67.9(4Укр)401.212

ISBN 978-617-7328-76-5

© Кудінов С.С., Рижов І.М., Романов М. С., 2021
© Національний університет "Острозька академія"

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	5
ВСТУП	6
1. СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ ТЕРОРИЗМУ	10
Контрольні питання	28
Список рекомендованих матеріалів для поглибленого вивчення	28
2. ТЕРОРИЗМ – ГЛОБАЛЬНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОСТІ. ЕКСТРЕМІЗМ І ТЕРОРИЗМ	30
Контрольні питання	47
Список рекомендованих матеріалів для поглибленого вивчення	48
3. ПОНЯТТЯ Й СУТНІСТЬ ФОРМУВАННЯ ТЕРОРОГЕННОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ І СИСТЕМ	50
Контрольні питання	63
Список рекомендованих матеріалів для поглибленого вивчення	64
4. ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИЧИННО-НАСЛІДКОВИХ ЗВ'ЯЗКІВ ТЕРОРИЗМУ	66
Контрольні питання	80
Список рекомендованих матеріалів для поглибленого вивчення	81
5. ОСНОВНІ ФУНКЦІЇ ТЕРОРИЗМУ. СТРАХ І ТЕРОРИЗМ. ВІРТУАЛЬНА РЕАЛЬНІСТЬ І ТЕРОРИЗМ	83
Контрольні питання	93
Список рекомендованих матеріалів для поглибленого вивчення	94
6. ФОРМАЛІЗАЦІЯ Й АНАЛІЗ ТЕРОРОГЕННИХ ЧИННИКІВ (ФАКТОРІВ)	97
Контрольні питання	112
Список рекомендованих матеріалів для поглибленого вивчення	113
7. ТЕРОРИЗМ І ТЕРОРОГЕННІСТЬ У КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ СОЦІАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ	115
Контрольні питання	132
Список рекомендованих матеріалів для поглибленого вивчення	132

8. АНАЛІЗ ПОТЕНЦІЙНИХ ЗАГРОЗ ТЕРОРИСТИЧНОГО ХАРАКТЕРУ ТА МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ	134
<i>Контрольні питання</i>	148
<i>Список рекомендованих матеріалів для поглибленого вивчення</i>	148
10. СТРАТЕГІЇ БОРОТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ В УМОВАХ КРИЗОВИХ СИТУАЦІЙ СОЦІАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ	151
<i>Контрольні питання</i>	170
10. ПАРАДИГМАЛЬНІ РИСИ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ СУЧАСНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА	171
<i>Контрольні питання</i>	184
<i>Список рекомендованої літератури для поглибленого вивчення</i>	185
БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ОПИС	186
ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК	193
ГЛОСАРІЙ	222
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК	228

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- АВБ** – агентство внутрішньої безпеки.
АТО – антитерористична операція.
ЄС – Європейський Союз.
МВС України – Міністерство внутрішніх справ України.
ОГ – оперативна група.
СБУ – Служба безпеки України.
СЗР України – Служба зовнішньої розвідки України.
США – Сполучені Штати Америки.
ТЗІ – технічний захист інформації.
ГУЛАГ – Головне управління таборів НКВС СРСР.
АСРО – Асоціація з вивчення нафти (Швейцарія).
НАТО – Організація Північно-атлантичного договору, Північноатлантичний альянс (від англ. North Atlantic Treaty Organization).
ООН – Організація Об'єднаних Націй.
ПАР – Південноафриканська республіка.
УНА-УНСО – Політична партія УНА-УНСО (Українська національна асамблея – Українська націоналістична самооборона) – українська політична партія.
ГЕС – гідроелектростанція.
АНБ – Агентство національної безпеки.
ФБР – Федеральне бюро розслідувань.

ВСТУП

Драматичні події 2014 року в Україні засвідчили, що проблеми тероризму набули глобального характеру та потребують нових стратегій боротьби з ним, як небезпечним явищем. Події, що відбулися в цей період, не можна розглядати як випадкові: закономірність подібних трагедій визначається відповідними процесами, що відбуваються в суспільстві. Першопричини таких кризових станів приховані в проблемах управління суспільством. Зміна або примусова корекція його алгоритму часто призводить до соціального конфлікту. Подібні процеси мають властивість повторюватись у процесі еволюційного розвитку суспільства, причому з плином часу їх масштаби збільшуються, якісні характеристики поліпшуються, вбираючи досягнення технічного й технологічного прогресу, породжуючи нові, ефективніші способи протистояння сторін.

Суспільно-перетворювальний вплив тероризму на процеси соціальних трансформацій у сучасному світі настільки значущий, що його подано як ґрунтовний принцип протиборства сторін глобального соціального конфлікту, врегулювання якого є стратегічним завданням певної частини людства. Історія свідчить, що будь-яке "ручне управління" її ходом іноді провокує трагічні наслідки, виправляти які мають цілі покоління. Саме тому боротьба з тероризмом має глобальне завдання – оберігати цілісність цивілізаційних процесів, і це завдання набагато складніше, ніж усі задекларовані. Сутність такої місії набагато ширша, ніж примітивна нейтралізація і знешкодження терористів або їх угруповань, організацій і рухів терористичного спрямування. Пошук підходів до вирішення цієї проблеми триває понад 50 років, однак, немає однозначного розуміння, що таке тероризм, які дії варто зарахо-

увати до терористичних актів, у чому сутність терору, у чому першооснови загроз терористичного характеру та інші.

Незважаючи на зусилля світового співтовариства у протидії тероризмові, непоодинокі терористичні акти практично по всьому світі. Сучасні події в Україні характеризують терогенність соціальних процесів як стабільно прогресуючу, а ефективність створених систем протидії тероризму (як глобальної, так і національної) – як слабку. Якщо оцінювати ефективність антитерористичних кампаній, як співвідношення витрат до результатів то показник буде жалюгідний. Відсутність прогресивних механізмів активної протидії тероризму, ефективних способів викорінювання його джерел указує на певну кризу наявних зовнішніх і внутрішніх політичних стратегій боротьби з цією загрозою. Такий стан справ спричиняють, з одного боку, усе ще недостатній рівень науково-теоретичного опрацювання проблеми виникнення тероризму та стратегій протидії, а з іншого – недостатність інтелектуального забезпечення інноваційного розвитку системи боротьби з тероризмом.

Осмилення тероризму, як суспільно небезпечного явища, стало предметом активних наукових розвідок наприкінці ХХ ст., передусім у напрямку опрацювання окремих аспектів: юридичного, воєнно-технічного, історичного. Сучасні наукові розвідки тероризму зводяться до кількох напрямів: антологія масового терору й історіографічні нариси здійснених терористичних актів, кримінально-правові дослідження, організаційно-правові основи становлення системи боротьби з тероризмом, тактика й технологія антитерористичних дій тощо. Більшість досліджень присвячено кримінологічному аспекту тероризму як злочину й розробленню методологічних основ і організаційних технологій протидії.

У розвиток сучасної антитерористичної парадигми, який ми будемо вивчати, суттєвий внесок зробили такі українські дослідники: В. Ф. Антипенко, О. П. Богданов, В. О. Глушков, В. С. Горбатюк, М. Г. Гуцало, В. П. Ємельянов, Б. Д. Леонов, В. В. Остроухов, О. М. Морозов, І. В. Ткачов та інші. До дослідження тероризму долучалися також аналітики відповідних

силових структур, завдання яких відрізнялись від цілей суто наукових. Варто відмітити творчий внесок українських учених у становлення науки про тероризм та її популяризацію через створення громадських організацій: засновника й голови правління міжнародної громадської організації зі статусом учасника діяльності Ради Європи “Міжнародна антитерористична єдність” доктора юридичних наук, професора, заслуженого юриста України Василя Васильовича Крутова, засновника та першого віце-президента міжнародної громадської організації “Академія безпеки відкритого суспільства”¹ та керівника Інституту теророгенезу² громадської організації “Глобальна організація союзницького лідерства” доктора юридичних наук, професора, заслуженого юриста України Ігоря Миколайовича Рижова, засновника та президента громадської організації “Глобальна організація союзницького лідерства”³ доктора юридичних наук, професора Володимира Анатолійовича Ліпкана.

Розглядаючи тероризм із позицій теорії соціального керування, ці вчені та їх наукові школи дійшли висновку, що він, як соціальне явище і системна категорія, розвивається за визначеними законами та може бути описаний набором формальних подій, систематизованих і структурованих у часі. Як системній категорії, йому характерні такі властивості, як керованість, стійкість, прогностичність і, як наслідок, можливість побудови прогностичних теоретичних моделей.

Рижов І. М. у 2000 році запропонував концепцію, що згодом було розвинуто в працях інших науковців, за якою походження й історико-еволюційне формування тероризму визначає сукупність історичних, соціальних, юридичних, кримінологічних та інших процесів, що відбуваються в суспільстві⁴. Тероризм,

якщо розглядати його як стадію соціального конфлікту внаслідок системних похибок у алгоритмі соціального управління, як процес нав’язування цивільному суспільству, незалежно від принципів його організації, алгоритму соціального керування чи його примусової корекції шляхом проведення антигромадських дій насильницького характеру (репресій і терористичних актів), здатних викликати широкий суспільний резонанс на основі віртуального страху, також можна формалізувати адекватною моделлю, з визначеним ступенем ймовірності, що описує процес. Відповідно, багатостадійний процес зародження, формування і розвитку тероризму, ним було визначено як теророгенез (від лат. терор – страх, від грецької генез – походження). Базовим в понятійному апараті теророгенезу є поняття теророгенності як специфічної властивості соціальних систем – здатності соціуму до використання терору як головного інструменту у вирішенні конфлікту.

Потреба в науково-обґрунтованій інноваційній діяльності в сфері боротьби з тероризмом виходить на рівень значущих для національної безпеки і має бути, передусім, націленою на створення системи знань, навичок і умінь у сфері протидії тероризму (профілактика тероризму, боротьба з ним, мінімізація і (або) ліквідація наслідків прояви тероризму) з урахуванням масштабу загроз та ризиків, формування гармонійно розвиненої та підготовленої особистості здатної протистояти гібридним викликам сучасного тероризму, і, що особливо актуально, підготовка висококласного фахівця в галузі боротьби з його проявами. Сучасність потребує виокремлення наукових принципів формування цієї діяльності та впровадження новітніх дослідницьких технологій задля пошуку оптимальних шляхів і засобів боротьби з тероризмом в межах окремі галузі знань – терорології, науки, яка вивчає механізми теророгенезу та пов’язані з ним суспільно-небезпечні явища, оскільки тільки комплексний науковий підхід може гарантувати суспільству ефективне розв’язання цієї достатньо складної й багатогранної соціальної проблеми, формування ефективної системи антитерористичної безпеки.

¹ <http://www.aoss.org.ua/cgi-bin/index.pl?page=about>

² <http://goal-int.org/category/naukovo-ekspertna-diyalnist/ustanovi-institut-socialnoi-bezpeki-i-m-rizhov/>

³ <http://goal-int.org/>

⁴ Рижов І. М. Теророгенність соціальних систем: умови формування. *Тероризм і боротьба з ним. Аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників*. К.: НДІ “Проблеми людини”. 2000. Т. 19. С. 180–184.

Навчальне видання

**Сергій Сергійович КУДІНОВ
Ігор Миколайович РИЖОВ
Микола Степанович РОМАНОВ**

ОСНОВИ ТЕРОРОЛОГІЇ

Навчальний посібник

Комп'ютерна верстка *Наталії Крушинської*

Художнє оформлення обкладинки *Романа Свинарчука*

Формат 42х30/4. Ум. друк. арк. 13,37. Обл.-вид. арк. 12,34.
Наклад 100 пр. Зам. № 1–21. Папір офсетний. Друк цифровий.
Гарнітура «Cambria».

Оригінал-макет виготовлено у видавництві
Національного університету «Острозька академія»,
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 1 від 8 серпня 2000 року.

Виготовлено ФОП Свинарчук М. В.
Тел. (+38068) 68 35 800, e-mail: 35800@ukr.net.